

وضعیت حقوقی رحم اجاره ای

عرفان قدمی

دانشجوی کارشناسی حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد خرم آباد

erfanghadami67@gmail.com

چکیده:

رحم اجاره ای در هر کشور تابع یک سلسله قوانین خاصی می باشد بطور مثال در آمریکا قانون هر ایالت متفاوت از ایالت دیگر است و در ترکیه ممنوع می باشد.

این موضوع در ایران طبق نظر مراجع تقلید از جمله آیت الله مکارم شیرازی موضوع رو فی نفسه مجاز شمردن ، رحم اجاره ای به دو روش صورت می گیرد و همچنین رحم اجاره ای بصورت یک قرارداد که شامل تلف شدن کودک و می باشد بین پدر مادر شرعی و حمل کننده کودک منعقد می شود همچنین در موضوع رحم اجاره ای بحث نسب کودک ، نفقه، حضانت وارث را به بطور کامل مورد بررسی قرار می دهیم..

کلمات کلیدی : رحم اجاره ای - قرارداد - حضانت - سقط جنین - ارث

مقدمه:

در یک دهه گذشته یک موضوع در کشور ایران رواج پیدا کرده است به نام رحم اجاره ای که در ایران به دلیل اینکه قانون آن را کامل تصریح نکرده است و خیلی جاها سکوت کرده باعث پیچیدگی این موضوع شده است در این مقاله به ابعاد حقوقی و فقهی رحم اجاره ای در ایران و تطبیق و مقایسه آن با سایر کشورها از جمله فرانسه و انگلیس می پردازیم.

وضعیت:

وضعیت در زبان فارسی به معنی موقعیت و حالت یا شرایط می باشد. این کلمه می تواند به جنبه های زندگی از جمله اجتماعی ، اقتصادی، عاطفی و جسمی اشاره داشته باشد و همچنین به معنای طرز استقرار نیز بکار می رود.

انواع روش های بکارگیری رحم اجاره ای:

۱- رحم جایگزین کامل:

در این حالت مادر جانشین هیچ ارتباط ژنتیکی با بچه ندارد و تنها به موجب توافق جانشینی در بارداری اعم از آن که تجاری یا غیر تجاری می باشد، تخمک بارور شده با جنین رشد یافته در خارج رحم را که متشکل از اسپرم و تخمک والدین حکمی است و با استفاده از روش های کمکی تولید مثل به وی منتقل میگردد و بارور شده است و آن را حمل می کند.

۲- رحم جایگزین جزئی:

در این حالت براساس توافق با مادر جانشین اسپرم مرد و زوجه تا بارور به طور مصنوعی به داخل رحم منتقل می شود که پس از حامله شدن فرزند را برای آنها حمل نموده و بعد از تولد تسلیم آنها نموده و بنابراین بین آنها رابطه فرزند خواندگی می باشد.

قرارداد رحم اجاره ای:

قرارداد رحم اجاره ای همه احتمالات و تصمیم های مهم از جمله قرارداد بارداری ، زایمان ، قرارداد پس از زایمان ، سقط جنین ، سقط جنین خود خواسته ، و مشکلات پزشکی ، غیبت والدین مورد نظر در هنگام تولد نوزاد ، تولد، ارتباط پس از رحم جایگزین ، اطلاعات ، هزینه ، پرداخت ها را شامل میشود.

انواع قرارداد رحم اجاره ای:

۱- قرارداد رحم اجاره ای تجاری

در رحم اجاره ای تجاری مادر جایگزین برای حمل و به دنیا آوردن فرزند حقوق میگیرد به بیان دیگر علاوه بر هزینه های پزشکی و سایر هزینه ها موجوده والدین باید هزینه ای برای مادر جایگزین در نظر بگیرند.

۲- قرارداد رحم اجاره ای دوستانه

در این نوع قرارداد رحم جایگزین ، مادر جایگزین تنها به دلیل نوع دوستی این حرکت را انجام می دهد و هیچ هزینه ای دریافت نمی کنم.

قرارداد رحم اجاره ای در خارج از کشور

با توجه به غیر قانونی بودن رحم جایگزین در بسیاری از کشورها افراد تمایل دارن برای انجام این عمل به سایر کشورها سفر کنند علاوه بر این در برخی کشورها رحم اجاره ای به شدت تحت نظارت است و انجام این کار آسان نیست فعالیت آژانس های رحم جایگزین تجاری در این کشورها قانونی نیست اینها دلایل است که باعث میشود والدین قصد رفتن به کشورهای دیگر داشته باشند. و شانس خود را برای گسترش خانواده امتحان کنند اما چالش های دیگر مانند قوانین مهاجرت و قوانین بین المللی با قرارداد رحم اجاره ای در خارج از کشور وجود دارد.

بررسی قوانین رحم اجاره ای در برخی از کشورهای غربی

۱-قوانین رحم اجاره ای امریکا

آمریکا یکی از پیشرفته ترین کشورها در زمینه درمانی ناباروری و به خصوص استفاده از روش رحم اجاره ای است، که در این کشور جدیدترین تجهیزات و بهترین کلینیک ها و متخصصان در زمینه ناباروری فعال هستند.

مانند بسیاری دیگر از قوانین در امریکا قانون رحم اجاره ای نیز بصورت ایالتی تنظیم می شود در واقع هر ایالت می تواند قانون مخصوص به خود را در این زمینه داشته باشد در اغلب ایالت ها مثل کالیفرنیا رحم اجاره ای کاملاً قانونی بوده و قبل از تولد نوزاد تمامی مدارک بنام و به نفع والدین ژنتیکی ثبت می شود و اما در برخی ایالتها محدودیتهای وجود دارد مثل ایالت آریزونا که محدودیتهای زیادی صورت گرفته است.

۲- قوانین رحم اجاره ای در انگلستان

در انگلستان این روش به غیر تجاری محدود شده است در واقع این حالت به مادر جایگزین تنها بارداری و کارهای پزشکی داده است و هزینه های دیگر پرداخت نمی شود این قانون دست دلال ها را بسته است و از این روش درمان کوتاه کرده است.

قانون حضانت فرزند در انگلیس نیز در مقایسه با کشورهای دیگر متفاوت است در این کشور دادگاه از مادر جایگزین تا زمان صدور حکم دادگاه حمایت کرده و از قبل حضانت کودک مشخص نیست این قانون باعث شده بسیاری از زوج های انگلیسی برای استفاده از این روش درمان به سایر کشورها سفر کنند.

قوانین رحم اجاره ای در فرانسه:

در کشور فرانسه مانند کشور اسپانیا استفاده از روش رحم جایگزین ممنوع است نه تنها قرارداد بین والدین ژنتیکی و زن حامل فاقد اعتبار است بلکه انجام آن جرم بوده و پیگرد قانونی دارد، فرانسه دلیل این قانون را حمایت از حقوق انسانی بیان کرده است ، این موضوع باعث شده زوجهای فرانسوی به دنبال استفاده از رحم جایگزین در سایر کشورها باشند.

قوانین رحم اجاره ای در کشور مسلمان ترکیه

ترکیه کشوری با دین اسلام و اکثریت مذهب تسنن است مراجع دین اهل تسنن معمول استفاده از رحم اجاره ای را جایز نمی دانند ، انجام این کار در ترکیه نیز غیر قانونی بوده و قوانین فعلی کشور آن را به رسمیت نمی شناسد.

قوانین رحم اجاره ای در ایران

ایران یکی از کشورهای پر چالش در زمینه رحم اجاره ای است، با وجود اینکه از نظر شرعی این روش مورد پذیرش است هنوز خیلی ها مخالف آن میباشند اغلب فقهای شیعه معتقدند اگر این روش در کارهای خلاف شرعی مثل رابطه جنسی نامشروع اتفاق نیفتد رحم اجاره ای مشکلی ندارد، البته هنوز هیچ قانون کاملی در این زمینه وجود ندارد و هنگام تصمیم گیری برای انجام این کار قرار داد جامع و کامل توسط وکیل زیر نظر مراکز درمان ناباروری ثبت شود، در ایران بعد از تولد نوزاد کودک باید به پدر و مادر ژنتیکی خود تحویل داده شود و زن حامل نسبتی با نوزاد نخواهد داشت.

حکم تکلیفی اجاره رحم^۱

بحث رحم اجاره ای در اوایل اسلام مطرح نبود که با پیشرفت علم پزشکی رواج یافت از این رو آیه ای یا روایت در این زمینه وجود ندارد، همچنین به لحاظ اینکه نوظهور میباشد فقهای متقدم فتوایی در این زمینه صادر نکرده اند سپس میتوان به بررسی نظریات فقهای معاصر پرداخت

نظر آیت الله مکارم شیرازی

این کار فی نفسه اشکالی ندارد، اما چون معمولاً مستلزم لمس و نظر حرام است تنها در صورت ضرورت جایز است و زنی که رحم خود را اجاره داده است نسبت به آن فرزند حکم مادر رضاعی دارد و تمام احکام رضاعی نسبت به او و شوهرش جاری می شود.

نظر آیت الله سیستانی

این روش در صورتی که با رعایت کامل موازین شرعی و بدون هیچگونه تماس فیزیکی و با استفاده از اسپرم و تخمک زوجین انجام می شود مشکلی ندارد.

نظر آیت الله خامنه ای

این عمل فی نفسه اشکالی ندارد، اما باید از مقدماتی حرام مانند لمس و نظر اجتناب شود و فرزند متولد شده ملحق به زوجین صاحب اسپرم و تخمک است

۱- حکم تکلیفی به احکام شرعی گفته میشود که مستقیماً در افعال انسان تاثیر دارد و او را به انجام یا ترک کاری ملزم می کنند.

دیدگاه فقهای اهل سنت

برخی از فقها مخالف این روش هستند به دلیل اختلاط نسب شبهه در روابط و احتمال سوء استفاده ، ولی برخی دیگر از فقها به دلیل ضرورت و نیت خیر، آن را بدون مشکل تلقی کردند.

احکام وضعی رحم اجاره ای

۱-نسبت کودک ناشی از رحم اجاره ای

از آنجا که در رحم اجاره ای اسپرم شوهر و تخمک زن بارور شد و به رحم اجاره ای منتقل می گردد، پس در انتساب فرزند به صاحب فرزند به صاحب اسپرم هیچ بحثی نیست ، زیرا آیات و روایاتی وجود دارد که نسبت را متعلق به صاحب نطفه می داند، از جمله آیه ۵۴ از سوره فرقان که می فرماید : (وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۖ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا)»

و او کسی است که انسان را از آب آفرید و او را دارای پیوند نسبی و سببی گردانید و پروردگار تو همواره تواناست. بنابراین نظر مفسران آیه فوق بر انتساب فرزند به صاحب نطفه دلالت دارد.

فقها نیز معتقدند حتی در نزدیکی روابط خیر متعارف نیز فرزند به صاحب اسپرم تعلق دارد.

از این رو بحث درباره انتساب فرزند به مادر است یعنی در این جا بحث بر این است که مادر شرعی کودک ناشی از رحم اجاره ای کیست ؟ آیا صاحب تخمک مادر شرعی او محسوب می شود یا صاحب رحم

۱- حکم وضعی به احکامی گفته می شود که وضعیت یک عمل یا عقد را مشخص می کند.

در این باره دو نظر وجود دارد

نظر اول

گروهی معتقدند صاحب رحم مادر کودک است اعتقاد ایشان عرفاً مادر به شخصی اطلاق می گردد که کودک را دنیا می آورد بنابراین در این جا نیز زنی که کودک را در رحم خود حمل نموده و سپس او را به دنیا آورده است مادر وی به حساب می آید.

این گروه به آیه دوم سوره مجادله استناد کردند که در آیه آمده است (إِنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدَتْهُمْ...) که به معنی مادر همان است که نوزاد را زاییده است.

در حالی که به آیه فوق نمیتوان استناد کرده زیرا این آیه درصدد است حکم ظهار را که در زمان با ملیت بین مردم عرب معروف بوده لغو و اثرش را که حرمت ابدی بوده است ، نفی نماید . همچنین اثر دیگر آن را که مادر شدن همسر برای شوهر باشد انکار نماید. پس آیه در مورد بیان مفهوم شرعی (ام) نبوده است.

و

نظر دوم

مشهور فقها بر این اعتقادند که مادر شرعی کودک صاحب تخمک است و آیات نیز وجود دارد که گواه بر این موضوع میباشد که از جمله آیه دوم سوره انسان که میفرماید (إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ) که به معنی ما انسان را از نطفه ای از آب آمیخته آفریدیم این منشا وجود انسان را که زن و مرد بیان نموده ، زیرا کلاً نطفه و ممتزج میباشد و اگر آیه نطفه را به این صفت معرفی کرد. به اعتبار مخلوط شده آب نر با ماده میباشد.

نتیجه دو نظر فوق

از آنچه گفته شد مشخص میگردد که چون در رحم اجاره ای ، جنین از اسپرم مرد و تخمک همسرش تشکیل یافته پس به همان ها منتسب خواهد بود، اما در مورد زنی که نوزاد را در رحم خود پرورش داده و آن را به دنیا آورده است باید گفت وی مادر شرعی کودک محسوب نمی شود اما حکم مادر رضاعی را دارد.

۲- ارث:

از دیگر احکام وضعی مربوط به کودک ناشی از رحم اجاره ای ، بحث ارث است در کنار شروط متعددی که برای ارث بردن یک فرد از دیگری در کتب فقهی ذکر شده از جمله فوت مورث ، وجود وارث و نسبت نیز ذکر شده است ، از این رو فرزندی که در مورد آن نسبت تحقق پیدا میکند از ارث مورث خود برخوردار خواهند شد و هیچ دلیل برای این امر وجود ندارد که تنها اگر نسبت از طریق نکاح صحیح باشد ، ارث بری تحقق میشود در مورد کودک ناشی از رحم اجاره ای نیز تحقق نسبت احراز گردید، پس اگر سایر شرایط لازم برای توارث نیز محقق باشد ، رابطه توارث بین کودک ناشی از این حالت و پدر و مادر شرعی وی برقرار خواهد بود.

اما بحث اصلی در این زمینه در مورد شرایط وجود وارث است، از یک طرف بنا بر نظر فقها از شروط ارث آن است که وارث در زمان مرگ مورث موجود باشد و یا در صورت حمل بودن، در زمان مرگ مورث منعقد شده باشد. از طرف دیگر در رحم اجاره ای ترکیب اسپرم و تخمک در محیط آزمایشگاهی انجام می گیرد حال آنچه این ترکیب در زمان مرگ مورث صورت گرفته باشد شرط ارث تحقق می یابد.

اما سوال در اینجاست که اگر مورث قبل از این استخراج در محیط آزمایشگاه یا در داخل رحم اجاره ای از دنیا برود آیا بخاطر آن که انعقاد نطفه در اینجا صورت نگرفته پس توارث نخواهد بود؟

عده ای معتقدند شرط وجود وارث در زمان مرگ مورث موضوعیت ندارد و تنها بخاطر کاشفیت از نسبت این شرط قرارداده شده پس هرگاه انتساب به طفل به صاحب اسپرم اثبات گردد.

رابطه توارث بین آنها محقق خواهد شد بود. به همین سبب فقها آورده اند در ثبوت ارث صرف انتساب به فرزند به مورث کافی است و برای صحت انتساب حمل به مورث علم به وجود آن در هنگام فوت مورث معتبر است اگر به انتقال بعد از مرگ وی صورت گرفته باشد.

البته مشروط بر اینکه زنده متولد شود حتی اگر بلافاصله بعد از تولد از دنیا برورد.

- لازم به یادآوری است که چون در بحث نسبت مشخص گردید که نسبت کودک و به صاحب اسپرم و تخمک برمیگردد پس توارث فقط بین کودک صاحب اسپرم و تخمک خواهد بود و چون صاحب رحم و شوهر وی هیچ رابطه نسبی با وی ندارد پس توارث بین آنها نخواهد بود.

۳- نفقه:

از دیگر مسائل مربوط به کودک ناشی از رحم اجاره ای بحث نفقه است

بنابر نظر فقها نفقه فرزند بر عهده پدر بوده و در صورت نبود پدر و یا عدم توانایی او در پرداخت نفقه این تکلیف برعهده اجداد پدری خواهد بوده در صورت نبود و یا عدم توانایی آنها در پرداخت نفقه بر عهده مادر است و در صورت نبودن مادر و یا عدم توانایی وی بر عهده اجداد مادری و پدری خواهد بود، در مورد کودک ناشی از رحم اجاره ای نیز چون نسبت وی به پدر و مادر شرعی (صاحب تخمک و اسپرم) بر می گردد، پس طبقات مذکور در مورد این کودک نیز ملزم به پرداخت نفقه هستند.

مسئله مهم در این قسمت بحث تعلق نفقه در دوران بارداری است، الزام به نفقه برای زن متوقف به رابطه سبب و زوجیت است در حالی که بین حامل در رحم اجاره ای و صاحب اسپرم چنین رابطه ای وجود ندارد. حال این سؤال مطرح است که آیا با این وجود صاحب اسپرم ملزم به پرداخت نفقه در دوران حمل است؟

برای پاسخ به این پرسش باید نظر فقها و ادله مورد استفاده آنها در مورد نفقه زن حامل بعد از انحلال نکاح مورد بررسی قرار بگیرد.

از دیدگاه فقها الزام به نفقه مشروط به رابطه سبب است و در صورتی که این رابطه منحل گردد این الزام نیز برداشت خواهد شد. اما مشهور فقها معتقدند در صورتی که زن باردار باشد حتی در مورد انحلال نیز تا زمان وضع حمل، مستحق نفقه می باشد.

مستند این قول آیات و روایاتی است که در این باره وارد شده است از جمله آیه ۶ سوره طلاق که میفرماید: (وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ) به آیه فوق به معنی و اگر بار دارند خرجشان را بدهید تا وضع حمل کنند.

در تغییر آیه فوق میتوان برداشت کرد اگر زنان طلاق حامله باشند باید نفقه آنان پرداخت شود تا فرزند خود را به دنیا بیاورند. در اینجا کلمه طلاق به صورت مطلق ذکر شده از این رو طلاق بائن را که در آن زوجیت بطور کلی از بین رفته را نیز در بر می گیرد.

بنابر نظر مشهور فقها استحقاق نفقه برای زن باردار در عده طلاق بائن بخاطر وصف باردار بودن زن و وجود حمل است. پس در رحم اجاره^۱ نیز که به این وصف وجود دارد و صاحب رحم، کودک پدر شرعی را حامل است، الزام به نفقه وجود خواهد داشت.

۱- طلاق بائن به نوعی از طلاق گفته می شود که در آن مرد حق رجوع به همسر خود در دوران عده ندارد اما در مورد این که این نفقه برای حمل است یا حامل اختلاف نظر وجود دارد و نظر مشهور این است که نفقه برای حمل می باشد. آنچه از آیه ۶ سوره طلاق بر می آید نیز موید این ادعاست. زیرا بر طبق این آیه و وجوب نفقه در ایام عده بائن بخاطر وجود حمل است و با وضع حمل، چون دیگر حمل وجود ندارد، وجوب نفقه نیز برداشت می شود از این جا معلوم می گردد که نفقه بخاطر حمل بودن نه بخاطر حامل

۴- حضانت و ولایت

با احراز انتساب کودک تولد یافته از رحم اجاره ای به پدر و مادر شرعی، وی در حکم متولد از نکاح خواهد بود از این رو احکام فقهی و حقوقی مربوط به متولد نکاح از قبیل حضانت و ولایت در مورد این کودک نیز ثابت خواهد بود. در واقع می توان گفت: چون انتساب این کودک به صاحب تخمک و اسپرم مشروع می باشد پس وی از کلیه حقوق کودک مشروع برخوردار خواهد بود.

نتیجه گیری:

گونه ای که ملاحظه شد موضوع رحم اجاره ای در ترکیه ممنوع در امریکا و فرانسه و انگلیس همچنین ایران مجاز شماره شده است و در بحث ضمانت کودک متعلق به پدر و مادر شرعی (صاحب اسپرم و تخمک می باشد) و در بحث ارث نیز بعد از تشکیل نطفه صاحب ارث می باشد و نسبت کودک نیز با پدر و مادر شرعی وی می باشد و نفقه را باید به زن حمل کننده

کودک تعلق بگیرد و در قرارداد منعقد شده بین پدر و مادر شرعی و زن حمل کننده باید تلف شدن کودک و مشکلات پزشکی و غیبت والدین بعد از تولد نورات و هزینه ها و سایر رو شامل باشد.

منابع و ماخذ:

- امامی سید حسن، حقوق مدنی جلد ۵، چاپ سیزدهم ۱۳۷۸ تهران انتشارات کتاب فروش اسلامیه،
- الموسوی خمینی سید روح اله تحریر الوسيله جلد ۲ چاپ اول ۱۳۸۵ تهران موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی
- خامنه ای سید علی اجوبه الاستغافه چاپ نهم پاییز ۱۳۸۴ انتشارات بین المللی الهدی
- صفای سید حسن حقوق خانواده چاپ نهم پاییز ۱۳۸۴ انتشارات نثر میزان
- کاتوزیان ناصر حقوق مدنی خانواده دوره مقدماتی چاپ پنجم جلد ۵ پاییز ۱۳۸۵ نشر میزان
- نوری همدانی حسین رساله توضیح المسائل چاپ شانزدهم ۱۳۸۰ قم انتشارات مهدی موعود عج
- موسوی اردبیلی عبدالکریم رساله توضیح المسائل چاپ چهاردهم ۱۳۸۱ قم انتشارات اعتماد
- مکارم شیرازی ناصر رساله توضیح المسائل چاپ هجدهم ۱۳۸۲ قم انتشارات قدس
- یحیی زاده اردستانی و جبهه قرارداد رحم اجاره ای و اهدای گامت چاپ اول ۱۳۹۸ تهران انتشارات سنجش و دانش
- صفایی حسین ، قاسم زاده مرتضی و اشخاص و محجور چاپ اول پاییز ۱۳۷۵ تهران انشارات سمت